

ΛΑΪΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΝ ΤΩ «ΖΗΝΩΝΙ»

Εἰς τὰ δραματικά ἔργα τῆς Κρητικῆς λογοτεχνίας ἀνήκει, ὡς γνωστόν, καὶ ὁ «Ζήνων», τραγωδία ἀγνώστου ποιητοῦ, διασωθεῖσα εἰς τὸν Νανιανὸν κώδικα τῆς Μαρκιανῆς βιβλιοθήκης καὶ ὑπόθεσιν ἔχουσα τὰ κατὰ τὸν Ἰσαυρον αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ ἐν λόγῳ τραγωδία ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Κ. Σάθα¹, ὑποδείξαντος², ὅτι ἔχει ὡς πρότυπον ὁμώνυμον λατινικὸν δράμα τοῦ Ἄγγλου Ἰησουΐτου Josephi Simonis³, ἐκδοθὲν ἐν Ρώμῃ τῷ 1648⁴.

Τὴν πληροφορίαν ταύτην ἐπαναλαμβάνουν ἔκτοτε πάντες οἱ γραμματολογοῦντες, χωρὶς ὅμως τὸ θέμα ἐπιστημονικῶς νὰ μελετηθῇ.

Ἦδη τῇ ὑποδείξει τοῦ φίλου ὑφηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν κ. Γ. Σπυριδάκη, εὐγενῶς παραχωρήσαντος εἰς ἐμὲ φωτοτυπίας τῆς τε ἐκδοθείσης ὑπὸ τοῦ Simonis λατινικῆς τραγωδίας καὶ τοῦ περιέχοντος τὸν «Ζήωνα» χειρογράφου, εἰργάσθην συστηματικῶς εἰς τὴν ἔρευναν τῶν πηγῶν, τὴν μελέτην τῶν διαφόρων συναφῶν προβλημάτων (ῥυθμῶν, περιεχομένου, χρονολογίας συνθέσεως κλπ.) καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου τοῦ Κρητικοῦ δράματος.

Ἐκ τῆς ἐργασίας μου ταύτης προβαίνω ἐνταῦθα εἰς δημοσίευσιν τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν διαπίστωσιν λαϊκῶν στοιχείων ἐν τῷ «Ζήνωνι» παρατηρήσεών μου.

* * *

Ἡ συγκριτικὴ ἐργασία ἐπὶ τοῦ κειμένου τοῦ «Ζήνωνος» πρὸς τὸ λατινικὸν πρότυπον πείθει ὅτι ὁ Κρῆς ποιητὴς εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν,

¹) «Ὁ Ζήνων, παλαιὰ τραγωδία, νῦν πρῶτον ἐκδιδομένη ἐκ χειρογράφου τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης» ὑπὸ Κ. Ν. Σάθα. Ἐν Βενετίᾳ. Τύποις Φοίνικος 1878 (Σχ. 8ον Σελ. 102) <Ἴδε καὶ «Κρητικὸν Θέατρον» ἢ συλλογὴ ἀνεκδότων καὶ ἀγνώστων δραμάτων. Ἐν Βενετίᾳ 1879, σελ. 1—101>.

²) Κ. Ν. Σάθα: «Κρητικὸν Θέατρον», ἐνθ' ἀν. σελ. ιε' κ. ἐξ.

³) Περὶ τοῦ συγγραφεως ἰδ.: Carlos Sommervogel «Bibliothèque de la compagnie de Jésus», τόμ. VII, Bruxelles - Paris 1896, στήλ. 1214 - 1215. Ἀνάλυσις τῶν τραγωδιῶν τοῦ Simonis (Zeno, Mercia, Theoctistus, Vitus καὶ Leo Armenius) περιέχεται εἰς τὸ ἔργον τοῦ Jacob Zeidler «Studien und Beiträge zur Geschichte der Jesuitenkomödie und des Klosterdramas», Hambourg 1891, τόμ. I, σελ. 34 - 119. (Εἰδικώτερον ὁ «Zeno» σελ. 35 - 67).

⁴) «Zeno, tragoedia Josephi Simonis Angli, e societate Jesu» Romae (Typis Haeredum Francisci Corbelletti) 1648 <superiorum permissu>. (Σχ. 8ον Σελ. 104).

κατὰ τὴν σύνθεσιν τῆς τραγωδίας του, τὸ ὁμώνυμον τοῦ Simonis δράμα, οὕτινος τὸ ἑλληνικὸν ἔργον εἶναι μίμησις πιστή, τόσον κατὰ τὸ γενικὸν τῆς ὑποθέσεως διάγραμμα, ὅσον καὶ κατὰ τὰς λεπτομερείας τῆς σκηρικῆς διαρθρώσεως, τὴν ἀπεικόνισιν τῶν χαρακτήρων τῶν ἡρώων, τὴν φραστικὴν ὁμοιότητα τῶν στίχων κλπ.

Ὁ Ἕλλην διασκευαστής, γνώστης τῆς λατινικῆς γλώσσης, ἠκολούθησε τὸν Ἄγγλον συγγραφέα πιστῶς εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἰδεῶν καὶ τὴν ἐκθεσιν τῶν συναισθηματικῶν καταστάσεων, αἵτινες ἀποδίδονται εἰς τὰ πρόσωπα τῆς τραγωδίας, χωρὶς νὰ παρουσιάσῃ ἀξιόλογα στοιχεῖα πρωτοτυπίας εἰς τὴν δραματικὴν πλοκὴν καὶ τὴν σκηρικὴν δράσιν.

Ἄς μὴ λησμονῶμεν ὅμως ὅτι ἔζη — κατὰ τοὺς τελευταίους βεβαίως τῆς Ἑνετοκρατίας χρόνους — ἐν ἡ περιοχῇ, ἡ λαϊκὴ ποιητικὴ παράδοσις διετηρεῖτο ἀκμαία δωρήσασα ἐκφραστικούς τρόπους καὶ τὴν γενικωτέραν ἀντίληψιν τῆς ζωῆς εἰς τοὺς λογίους τῆς Σχολῆς, ἥτις ἐδημιούργησεν ἔργα ὡς ὁ «Ἐρωτόκριτος», ἡ «Ἐρωφίλη», ἡ «Θυσία τοῦ Ἀβραάμ».

Ὁ ποιητὴς τοῦ «Ζήνωνος» δὲν ἔχει ἀσφαλῶς τὴν δύναμιν ἐνὸς Κορνάρου ἢ ἐνὸς Χορτάτζη· γνωρίζων ὅμως τὸ κοινὸν ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ἐπρόκειτο νὰ διδάξῃ τὸ δράμα του, ἠθέλησε νὰ προσαρμοσθῇ καὶ ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς πνευματικὰς ἀπαιτήσεις καὶ τὰς δεκτικὰς του ἰκανότητας, πρὸς τοῦτο δ' ἠναγκάσθη πολλάκις νὰ θυσιάσῃ τὰ λογιώτερα στοιχεῖα τοῦ ξένου προτύπου, νὰ παραλίπη μυθολογικὰ τοιαῦτα, μὴ εὐχερῶς ὑπὸ τῶν συγχρόνων του ἐννοούμενα καὶ νὰ ποικίλῃ τὴν σύνθεσιν του διὰ χαρακτηριστικῶν τύπων λαϊκῆς γλώσσης καὶ διανοήσεως.

I.—Κατὰ κανόνα ὁ Κρητὴς ποιητὴς ἀφίσταται τοῦ προτύπου, εἰς ἃ χωρία τοῦτο ἐμφανίζει κλασσικὰ στοιχεῖα λογίας παραδόσεως. Τοῦτο πράττει εἴτε διὰ συμπτύξεως τῶν ἀντιστοιχούντων στίχων τοῦ λατινικοῦ κειμένου, εἴτε δι' ἀντικαταστάσεως τῶν μεταφορικῶν εἰκόνων, χωρὶς βεβαίως μεταβολὴν τῆς ἐννοίας.

Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἀνήκουν τὰ παραδείγματα :

- α) *Potesne silicum frigus aeternum et gelu
inhospitalis Caucasi et saxa horrida
in has ciere, voce vel plectro fibras?
Potesne rabidas Tygres et dirum gregem
trahere Leonum? Num tenebrosi lacus
revocare torvum vulgus et stygias nurus
agmen tremendum, quas in hostiles agam*

*dux ipse vultus. Orpheus haec olim Pater
traxisse fertur...*

(II, 9—17)

Μπορεῖς ἐσὸν μ' αὐτήνη σου τῆ λύρα νὰ μερώσης
σὰν τὸν Ὀρφέο τὰ θεριά;...

(B, 29—30)

- β) *Proceres, Eoi decora, Zenonis favor,
quos insolentis arbitros causae lego.
Favete coelo, cujus haud unquam fides
sic fluctuanti dubia nutavit gradu.
Regnator orbis, regna fundavit Deus,
Regnisque Reges, Regibus sceptri decus,
sceptro timorem junxit ac fidem sui.
His stare Regno columen aeternum reor.
Quae qui revellit, culmen Imperii pari
trahit ruina. Veniat in forum reus*

(V, 1—10)

Ἄνθρωπο εἰς δικαστήριον, ἄρχοντες, σᾶς καθίζω
καὶ ἀπόφασι, ὡς βούλεσθε, κάμετε σᾶς ὀρίζω.
Τὸ νόμο ἐκαταπάτησε, τῆ βασιλείᾳ νὰ δώσῃ
εἰς τῶν ὀχθρῶ τὴν μπόρεσι, τὸν Καῖσαρ νὰ προδώσῃ
ἐνόησε μὲ παρουργιὰ ποιά τιμωρία τοῦ μπίνει,
ποιὸς θάναιος, λογιάσετε, πατριόκιος σᾶς τυχαίνει.

(Δ, 216—221)

Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν ἀνήκουν τὰ παραδείγματα:

- α) *Horresce, nate. Vanus imperii favor;
peius merenti melior, infidus bonis.
Affulget Aula? Fulgor occaecat, vide.
Arridet Aula? Casus impendit, time.
Alludit Aula? Lusus illudit, cave.
Haec moneo genitor. Ne levi captus bono
anhelus Aulae decora fallacis cole.
His te paternae mentis haerendem creo.
Fuge, foeda Regum culmina. Tyrannos fuge*

(V, 118—126)

Φεῦγε, παιδί κι ἀγάπη μου, μὴν πλανεθῆς ποτέ σου,
γιατὶ μὲ τοῦτες τς' ἄλυσες καὶ σένα θὰ σὲ δέσου·
ἢ τύχη ἢ βασιλικὴ τὸν ἄνθρωπο σηκώνει

σὲ δόξες κι εἰς ἕναν καιρὸ κιόλας τὸν ταπεινώνει.
 Οἱ δόξες εἶναι ἀστραπές, πὸν φέγγου, μὰ πετοῦσι,
 κι εἰς ἕνα ἀνοιγοσφάλισμα τῶν ἀμματιῶν σκορποῦσι·
 γυαλί εἶν' ἡ τύχη κι ὄντας δῆς καὶ φέγγει τότε ἀρχίζει
 νὰ τρίζη καὶ τῆ γυάλινη δόξα νὰ διασκορπίζη.

(Δ, 334—341)

β) *Haec fata regum. Tollit ambitio gradum
 quem sors ruina sternat. Imperio impotens
 exurgit animus, inque sidereas volat
 superbus arces, unde sub Stygis vada
 ultima relapsus, solvat aeternum nefas.*

(V, 490—494)

Οἱ δόξες πᾶσα βασιλίου σκληροῦ ἔτσι περνοῦσι
 ὡσὰν οἱ ἀνέμοι στὸ γυαλὸ τὸν ἄμμο ὄντας σκορποῦσι·
 ὅς τοῦτο τὸν κόσμος ἢ μοναρχιὰ σὰ δένδρο ξεφυτρώνει
 κι ἀγάλια - ἀγάλια θρέφεται, ριζώνει καὶ ψηλώνει...
 ἀγάλια - ἀγάλια ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸ δένδρο ἀνεβαίνει
 κι εἰς τὸ ψηλότερο κλαδὶ στέκεται καὶ προβαίνει
 καὶ μέσα δὲν χιίρεται, ἄνεμος τὸ τινάσσει
 καὶ ἀπὸ ψηλότερο κλαδὶ πέφτει ὅς τῆ γῆ, ταράσσει

(E, 373—380)

Γενικῶς εἰπεῖν ἢ λογιότης τοῦ λατινικοῦ κειμένου ὑποχωρεῖ εἰς
 τὴν δημοτικότητα τοῦ ὕφους τῆς Κοητικῆς τραγωδίας.

II.—Εἰς τὴν προεκτεθεῖσαν ἀρχὴν ἀσφαλῶς πρέπει ν' ἀποδώσω-
 μεν καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Κοῆς ποιητὴς παραλείπει ὅσα χωρία τοῦ ξέ-
 νου προτύπου περιέχουν μυθολογικὰ στοιχεῖα, προσαρμοζόμενος⁵ κατὰ

⁵) Εἰς λόγους προσαρμογῆς τοῦ Συγγραφέως εἰς τὰς συνθήκας διδασκαλίας
 δραμάτων, κατὰ τὴν ἐποχὴν του. πρὸς ἀποφυγὴν σκηνογραφικῶν δυσχερειῶν,
 ὀφείλεται καὶ ἡ ἀπλοῦστευσις τοῦ σκηνοῦ διακόσμου, εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔργον,
 παρὰ τὰς ἀντιθέτους ὁδηγίας τοῦ συντάκτου τῆς λατινικῆς τραγωδίας. Ἄς ση-
 μειωθῆ χαρακτηριστικῶς ἡ περιγραφή τοῦ ἐργαστηρίου τοῦ Μάγου εἰς τὸ ἔρ-
 γον τοῦ Simonis :

[F. 10, v. 71, n. 1] : «*Reducto sipario apparet Magi officina nigris con-
 vestita. Mensa nigra. Super mensa scrinium nigrum et sphaera caelestis.
 Candela nigra accensa, canis hircutus ad pedem mensae vinctus catena. Eu-
 phemianus (= Magus) in sede nigra. Puer nigellus ad ejus pedes sedens in
 terra*».

ἔν συγκρίσει πρὸς τὴν ἀντίστοιχον περιγραφὴν τοῦ διακόσμου τῆς (αὐτῆς σκη-

τοῦτο προφανῶς εἰς τὴν ἀτελεῆ παιδείου τῶν θεατῶν του· ἐνίστε πάλιν ἀντικαθιστᾶ ταῦτα δι' ἀναλόγων ἐκφράσεων μ' ἐνδιαφέρον συχνὰ λαογραφικὸν περιεχόμενον :

- α) *...Nondum claustra nocturni Jovis
Megaera rupit, a gmen Eumenidum trahens*
(I, 20—21)

Μεγαίρα, ἀκομή δὲν ἔσπασες τοῦ Πλούτωνος τὲς πόρτες;
(A, 19)

- β) *Vis Tygre et Urso et Hydra et Inferno cane
immaniùs saevire?...*
(I, 88—89)

. νὰ σὲ τρομάσουν ὄλοι
καὶ τὰ θεριά, πᾶσα ἄνθρωπος καὶ ἀκούη κ' οἱ διαόλοι.
(A, 85—86)

- γ) *I, veriora disce Radamantho loqui*
(I, 177)

Πήγαινε ποῦρι μετ' αὐτὸ κ' ἐκεῖ γιὰ μάθε ἀλήθεια
νὰ λέγης ἐνοῦ Καίσαρος . . .
(A, 181—182)

- δ) *Laceretur undique: qualis Actaeona canis
in mille rictu frusta rabioso dedit,
talis, age, rapta, velle, praemorde, seca.*
(IV, 154—156)

(οἱ στίχοι παραλείπονται ἐν τῇ ἐλληνικῇ διασκευῇ).

- ε) *Tu funde vivum, Anaste. Ganymedes minor
tu militares, Urbiti, ludos para.*
(V, 237—238)

Τὸ νέκταρ Ἀνασιάσιος κι Οὐρβίχιος ἄς κρατῶσι
(E, 37)

III.—Ὁ Κρηὶς ποιητὴς δὲν ἀρκεῖται εἰς τὴν μὴ ἀτοδοχὴν ἐν τῇ διασκευῇ τῆς τραγωδίας τοῦ Simonis τῶν λογιωτέρων στοιχείων ἐκ

νῆς, ἐν τῇ Κρητικῇ τραγωδίᾳ :

[Μετὰ τὸν στίχ. A, 58] : «Τότες ἀνοίγει ἡ προσπειτίβα τῆς σένας καὶ φρίνεται ὁ Μάγος καὶ ἔχει ἕνα ταουλι ὀμπροσιά του, μὲ πολλὰ λίμπρα ἀπάνω σὲ δαῦσο καὶ κάθειαι εἰσὲ μία καδέκλα καὶ διαβάζει».

δὲν ἠμπορεῖ ἔς τὸν κόσμον μας, ὅσο καιρὸ καὶ ἄ ζήση.

(Δ, 232—233)

Ἐνίοτε πάλιν παραφράζει τοὺς στίχους τοῦ λατινικοῦ κειμένου, προσέχων ὅμως ἐν τῇ ἀποδόσει τῆς ἐννοίας τούτων ὅπως τηρήσῃ τὸν παροιμιακὸν τόνον τῶν λαϊκῶν διστίχων :

α) *Quantus superbos turbo fortunae lares
hinc inde verset*

(I, 266—267)

᾽Ω κακοροζικώτατη τύχη καὶ πῶς ψηλώνεις
καὶ μὲ τί τρόπο καὶ σκληρὸ κιάλας μᾶς ταπεινώνεις!

(A, 261—262)

β) *. Saepe mendaci gradus
patuit honoris, vera dum pietas stetit
procul repulsa . . .*

(II, 67—69)

Σηκώνει ἢ τύχη τς' ἄμαθους, τς' ἄγνωστους, πᾶσα ψεύτη
καὶ ὡσὰν τὴν πάλα ὁ φρόνιμος σηκώνεται καὶ πέφτει

(B, 127—128)

γ) *. . . Jus perit
. Fidem sefellit Caesar . . .
Obruimur omnes*

(IV, 61, 62, 64)

Ἡ δικαιοσύνη ἐσβήσθη κ' ἠγ' ἀρετὴ ἐχάθη
καὶ ὅπου γυρίσης δὲ θωρεῖς παρὰ μαλιᾶς καὶ πάθη

(Δ, 9—10)

Χαρακτηριστικὸν παράδειγμα τῆς διασκευῆς τοῦ ξένου προτύπου ἐπὶ τὸ λαϊκώτερον εἶναι ἡ ἀπόδοσις τῆς λατινικῆς φράσεως :

*Sic nos triumpho Bacchus ad currum trahat.
Evome bibamus*

(V, 260 - 261)

διὰ τοῦ διστίχου :

Τῆς Χιός, τῆς Κρήτης, τῷ Χανιῷ ἢ ἀμβροσία τούτη
καὶ ἀπὸ τὴν τόση μου χαρὰ ἀκράτη πίνω σοῦ τη.

(E, 81—82)

IV.—Πολλάκις ὁ Κρήσις ποιητὴς μεταφράζων ἢ διασκευάζων τοὺς

στίχους τῆς λατινικῆς τραγωδίας παρεμβάλλει γνωμικά δίστιχα μὴ ἀντιστοιχοῦντα εἰς ἀνάλογα χωρία τοῦ προτύπου του, ἢ ἐκφράζοντα ἐννοίας τοῦ ξένου κειμένου, αἵτινες ἤδη ὀλίγον πρότερον ἀπεδόθησαν καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ διασκευῇ:

- α) Ἔτσι ἡ τύχη τὰ φτερά τοῦ νοῦ μας πῶς σιμώνει
ἀπάνω εἰς τ' ἄστρα καὶ ἄξαφνα κίολας μᾶς ταπεινώνει!
(Α, 293—294)
- β) Στὴ ρόδα στέκεις κι ἄνεμος τὴ ρόδα σου φυσάει
καὶ σταρικῶ σου, ὅπου δὲ θές, ἐσένα ἐκεῖ πάει
(Γ, 261—262)
- γ) Ὅποιος τὸ φῶς του ἔχασε, ὅσον καιρὸ καὶ ἄζήση
ἄνθρωπος δὲν εὐρίσκεται γὰ τὸν παρηγορήση
(Γ, 293—294)

V.—Ἄξιον ἰδιαίτερας παρατηρήσεως εἶναι ὅτι πολλὰ παροιμιακὰ δίστιχα ἢ ἄλλαι ἐκφράσεις, μὴ ἀντιστοιχοῦσαι εἰς χωρία τοῦ λατινικοῦ κειμένου ἢ ἐλεύθεροι διασκευαὶ⁶ ἀναλόγων φράσεων τοῦ προτύπου ἀπαντῶσι καὶ εἰς ἄλλα κείμενα τῆς Κρητικῆς λογοτεχνίας (Ἐρωφίλην, Ἐρωτόκριτον, Θυσίαν τοῦ Ἀβραάμ, Γύπαριν, Ρίμαν Θρηνητικὴν τοῦ Πικατόρου κλ.) ἢ τῶν δημοδῶν ᾠσμάτων, κατὰ τρόπον ὅμοιον ἢ συγγενῆ.

ZHN. Τὰ γέλια καὶ τὰ κλάηματα ὁμάδι ἐγεννηθῆκα
καὶ πάλι ἡ πρόικα κ' ἡ χαρὰ ἀντάμα ἀναθροφῆκα
(E, 59—60)

EPWF. Τὰ γέλια μὲ τὰ κλάυματα, μὲ τὴ χαρὰν ἡ πρόικα
μιὰν ὥραν ἐσπαρθήκασι κι ὁμάδι ἐγεννηθῆκα
(Γ, 1—2)

EPWT. Μὰ ἔλαχε τοῦτο γιαιτρικό, μὲ τὴ χαρὰν ἡ πρόικα
τὰ δυὸ συγκεραστήκασι ὁμάδι κι ἐσμιχτήκα
(E, 755—6)

ZHN. Ὄϊμὲ φωτιά ὅπου ἔκαψε μέσα τὰ σωθικά μου
(Δ, 147)

EPWF. Ὄφου μὲ ποιά φωτιά ἔκαψες μέσα τὰ σωθικά μου
(E, 409)

ΘΥΣ. Ὄφου φωτιά πὸν μ' ἔκαψε, ὦφου κορμιοῦ τρομάρα
(172)

⁶) Περαιτέρω ἐν ὑποσημειώσει θὰ μνημονεύηται ἐκάστοτε τὸ χωρίον τῆς λατινικῆς τραγωδίας, ὅπερ διασκευάζει ὁ Κρῆς ποιητής.

- ZHN. Παιδί μου, πᾶψε τὸν κλαυθμόν, κι αὐτὰ δὲ σὲ φελοῦσι¹
(Δ, 322)
- ΘΥΣ. Μὲ κλάηματα καὶ μὲ δαρομούς, καημένη, δὲ φελαῖσαι
(322)
- ΓΥΠ. Βοσκοί, τὰ δάκρυα τὰ πολλὰ ποσῶς δὲ σᾶς φελοῦσι
(Δ, 129)
- ZHN. Ἄ θὲς τς' ἀγάλης τὲς δροσῆς, τοῦ πόθου ἃ θὲς βοτάνι²
(Δ, 77)
- ΕΡΩΦ. Ὅποιος ποθεῖ, τοῦ πόθου του σὰν πιάση τὸ βοτάνι
(Α, 13)
- ZHN. Ὄφου μὲ ποιὰ σκληρότητα σίδερο ἀκονισμένο
τέτοιο κεφάλι ἐθέρισε, ἄξιο, χαριτωμένο!
(Γ, 303—4)
- ΘΥΣ. Ὄφου μὲ ποιὰν ἀποκοτιὰν νὰ δυνηθῆς νὰ σφάξης
τέτοιο κορυμὶ ἀκριμάτιστο καὶ νὰ μηδὲν τρομάξης,
(341—2)
- ZHN. Τὸ φῶς μου ἐσκοτείνιασε...
(Α, 193)
- ΘΥΣ. Θέλεις το νὰ σκοτεινιασθοῦν τὰ μάτια σου, τὸ φῶς σου
(343)
- ΕΡΩΦ. Τῶν ἀμματαῶν σκοτείδι
(Α, 6)
- ZHN. Νὰ δῆ τὸ πρόσωπο χλωμὸ τὰ μάτια του κλαημένα
(Β, 317)
νὰ ἔχη κλιτὸ τὸ πρόσωπο, περίσσα πικραμένος³
(Β, 320)
- ΘΥΣ. Τὸ πῶς ἐδὰ παρὰ ποτὲ εἶν' ἀποχλωμιασμένο
(414)
γιὰ κεῖνο κείτεσαι κλιτὸ καὶ παραπονεμένο
(418)
- ΕΡΩΤ. Κλιτὸς πολλὰ καὶ ταπεινός, χλωμὸς καὶ μαραμένος
(Α, 1106)

¹) Absiste, nate; fundis incassum preces (V, 110).

²) Vin' te libido vastet et Veneris puer? (I, 80).

³) Horror capillos obruet, vultum dolor
teget ora fletus, latera singultu gement (II, 315—6).

- ZHN. Ἐπὶ τὸ κεφάλι δὲ μπορεῖ τρίχα ποτὲ νὰ πέσῃ
δίχως τὴν θεϊκὴν βουλήν...
(A, 156—7)
- PIM. ΘΡΗΝ. Δὲν πέφτει φύλλον εἰς τὴν γῆν, ἐκ τὸ δένδρον ἀπάνω
ἀνόριστα τοῦ ἀφεντός, καθὼς καταλαμβάνω
(362)
- ΘΥΣ. Φύλλο δὲν πέφτει ἐκ τὸ δέντρο χωρὶς τὸ θέλημά του
(986)
- ZHN. ὦφου, παιδί τῆς δυστυχιάς¹⁰....
(B, 395)
- ΘΥΣ. ὦφου, παιδί τς' ὑπακοῆς....
(347)
- ZHN. Τῆς τύχης τὸν παντοτινὸ κύκλο τότε καρφώνω
(B, 98)
- Τὸν κύκλο βλέπω ἐγύρισεν ἡ τύχη ὡς ἐπεθύμου¹¹
(E, 191)
- ΕΡΩΦ. Ἄνεν κ' οἱ κακορρίζικοι τὸν κύκλον ἐμποροῦσαν
τοῦ ριζικοῦ μὲ τὰ σκοινιά δεμένο νὰ κρατοῦσαν
γῆ ἀνέν κ' ἡ τύχη σὰν τροχὸς δὲν ἤθελε γυρίζει
(A, 559—61)
- ΕΡΩΤ. Τοῦ κύκλου τὰ γυρίσματα π' ἀνεβοκατεβαίνου
καὶ τοῦ τροχοῦ, π' ὥρες ψηλὰ κι ὥρες σιὰ βάρη πηαίνου
(A, 1—2)
- ZHN. ὦ τύχη κακορρίζικη, τύχη ἀσβολωμένη¹²
(E, 287)
- MANTIN. Τύχη κακὴ, τύχη στραβὴ, τύχη μου ἀσβολωμένη¹³
- ZHN. Τὸ σίδερο μὲ τὴ φωτιά μερώνει κι ἀπαλαίει
μὰ ἡ καρδιά του αὐτιουνοῦ ἀγριεύει καὶ σκληραίνει
(Δ, 25—26)
- MANT. Τὸ σίδερο λυγίζεται ὡς τοῦ σιδερά τ' ἀμόνι
μὰ ἡ γνώμη του ἐκεῖα βασιτᾶ καὶ δὲν ἀνελιγώνει¹⁴.

¹⁰) *Miserande puer!* (II, 381).

¹¹) *Tandem volutam cerno fortunae rotam* (V, 315).

¹²) *Heu! fata improba!* (V, 422).

¹³) Μαρίας Λιουδάκη: «Λαογραφικά Κρήτης. Τόμος Α'. Μαντινάδες». Ἐν Ἀθήναις [1936], σελ. 177.

¹⁴) Μαρίας Λιουδάκη, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 216.

Εἶναι πιθανὸν ἢ ὁμοιότης τῶν στίχων νὰ μὴ ὀφείλεται εἰς ἄμεσον μίμησιν συγχρόνων ἔργων—ἅτινα πάντως ὡς προγενέστερα πρέπει νὰ ἐγνώριζεν ὁ ποιητὴς τοῦ «Ζήωνος»—δεδομένου ὅτι τινὲς τούτων ἀποτελοῦν ἴσως κοινούς τόπους καὶ ἔχουν λαϊκὴν τὴν προέλευσιν¹⁵.

Ἄλλως τε παραδείγματα στίχων ἐπαναλαμβανομένων εἰς πλείονας συνθέσεις τῆς Κρητικῆς Σχολῆς ἔχομεν ἤδη ἐκ τῶν ἀναφερομένων εἰς τὰ διάφορα ἔργα ἐρευνῶν.

Ὡς ὅμως ὀρθῶς διευπλώθη¹⁶, πρὸς συναγωγὴν ἀσφαλῶν παρατηρήσεων ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς σχέσεως τῶν διαφόρων ποιημάτων τῆς Κρητικῆς λογοτεχνίας καὶ τῶν ἀμοιβαίων ἐπιδράσεων εἶναι ἀνάγκη νὰ προηγηθῇ διεξοδικὴ μελέτη ὅλων τῶν Κρητικῶν κειμένων.

ΦΑΙΔΩΝ Κ. ΜΠΟΥΜΠΟΥΛΙΔΗΣ

¹⁵) Εἰς τὰ λαϊκὰ ἐπίσης στοιχεῖα πρέπει νὰ κατατάξωμεν καὶ στίχους μὲ παρομοιώσεις, ὡς αἱ ἐπόμεναι :

<i>Καὶ ὡσὰν τὸ ψάρι ᾗ τὸ γυαλὸ πὸν πιάνουσι σφαράσσεις</i>	(Δ, 52)
<i>Σὰν κρῦο νερὸ δροσίζει με σήμερο ἢ ἐμιλιά σου</i>	(Γ, 44)
<i>Ὡσὰ ξυράφι ἢ γλῶσσά του ἤσφαξε τὴν καρδιά μου</i>	(Γ, 183)
<i>Τ' ἄγρια θεριά θωρῶνιάς με τρέμουσι ὡσὰν καλάμι</i>	(Ε, 234)

Ἄκόμη τὴν χρῆσιν τῶν «ἀδυνάτων» :

- α) *Πῶς εἶναι μπορεζάμενο τ' ἄχολο περιστέρι
νὰ θέλη νὰ ᾗχη ὁ κόρακας ὀγιά δικό του ταῖρι ;* (B, 411—412)

Πρβλ. καὶ τοὺς στίχ. 81 - 83 τῶν ἐκδ. ὑπὸ Μ. Μανούσακα «Ἀνεκδότων Ἰντερμεδίων τοῦ Κρητικοῦ Θεάτρου» (περ. «Κρητικὰ Χρονικά» τόμ. Α', 1947, σελ. 557) :

*Τὸ περιστέρι νὰ σμιχτῆ μαζί μὲ τὸ ξιφιτέρι
τὰ δυὸ νὰ κάμουσι πουλιά καὶ νὰ γενοῦσι ταῖρι
κι ὄχι ποτὲ ἄλλη ἀγαπητικὴ νὰ μπῆ στὸ λογισμό μου.*

- β) *Πρῶτας τοῦ ἡλιου θέλει ἰδῆς τς' ἀκτῖνες ματωμένες
κι οἱ μέρες νὰ γενοῦσινε νύκτες σκοτεινιασμένες
παρὰ κιανεῖς ᾗ τὸ πρόσωπο τοῦτο μου νὰ θ' ἀρχίσῃ
ᾗ καθὼς μιλεῖς, ὦ πρέντζιπε, νὰ μὲ κατηγορήσῃ* (Γ, 115—118)

Περὶ τῶν «ἀδυνάτων» ἴδ. κυρίως : Σ τ. Δεινάκι : «Περὶ τινος λεκτικοῦ σχήματος ἀπαντῶντος εἰς τὰ Κρητ. ποιήματα Ἐρωφίλην καὶ Γύπαριν καὶ ἄλλα δημῶδη νεοελληνικά ποιήματα καὶ δίστιχα». Περ. «Χριστιανικὴ Κρήτη» ἔτ. Β', 1915, σελ. 425 - 436.—Φαίδωνος Κουκουλέ : «Συμβολὴ εἰς τὴν Κρητικὴν λαογραφίαν ἐπὶ Βενετοκρατίας» Περ. «Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητ. Σπουδῶν» τόμ. Γ', 1940, σελ. 72 κ. ἐξ. Ἰδ. ἀκόμη : Ι. Μαρκαντώνη : «Τὰ ἀδύνατα ἢ ἀμήχανα εἰς τὴν δημοτικὴν ποίησιν» Περ. «Ἑλληνικὴ Δημιουργία» τόμ. Θ', σελ. 725—731.

¹⁶) Γεωργίου Θ. Ζώρα : «Περὶ τὰς πηγὰς τῆς Θυσίας τοῦ Ἀβραάμ». Ἐν Ἀθήναις 1945, σελ. 43.